

Имало едно време

(Спомени от еврейското училище)

За еврейските училища в София са писали своите изследвания г-жа Мати Албухайре, г-жа Арие и други. Данни за училищата има и в "Енциклопедия на диаспората" на иврит, том 10, посветен на евреите в България. В тези спомени ще се спра главно на някои моменти и случки по време на нашето образование.

Не знам кога са се създали еврейските училища, вероятно като всички други и те имат своето начало в хедера. Много от нашите дядовци са знаели да четат иврит, което говори, че някъде са го учили. Моят баща е учил в старото крило на Ючбунарското училище около 1898-1900 година. Съществен принос за изграждането на еврейските училища у нас в края на 19 и началото на 20 век има фондацията Алианс Израелит.

В София имаше две училища – едно наречено Централно, което се е намирало на улиците Цар Калоян и Позитано (сега на това място е хотел Рила), и другото – наречено Ючбунарско – на името на квартала – на улица Позитано в съседство със синагогата. Входи имаше от ул. Позитано и от ул. Осогово. Сега, с малки промени в него се разполага 30 ЕСПУ. Учениците се насочваха към едното или другото училище в зависимост от това къде живеят. Границата бе непостоянна. Когато започнах да уча през 1930 година, границата бе по ул. Христо Ботев, а около 1936-38 година – вече бе ул. Шар планина, т.е. почти до Ючбунарското училище. Така наши съученици, с които учихме от забавачницата, като бъдещият доцент Жак Алкалай, бъдещият журналист Давид Соломонов или пък бъдещият халуц Моше Деларея, които живееха на улица Шар планина, бяха принудени в началото на последния прогимназиален клас да се преместят в Централното училище. Причината за това е, че живеещите предимно в центъра на града по-богати евреи са имали по-малко деца, както и това, че пращаха децата си да учат в чужди училища – български, френски, италиански и други. Учители също биваха премествани от Ючбунарското в Централното училище, като например Темкин, Шопов, Селиктар и други.

Вероятно това се е правило за по-добър подбор на педагози за Централното училище, като имам предвид големия педагогически опит на автора на сборника със задачи по математика Никола Шопов.

Учителите можем да ги разделим на следните групи:

- Учители, дошли от чужбина – главно от стара Русия – Полша и Украйна – това бяха Темкин, Марголис, Ашриели, Дембович – някои от тях създадоха семейства с местни еврейки и се приобщиха към местното население.

- Учители-евреи от България – тук са сестрите Франка и Софи Данон – близки родственици на режисора Боян Дановски, Давид Пилософ, художничката Султана Суружон, Лазарова – съпруга на художника Лазаров, Басан, семейство учители Бен Маир, съпругата на учителя Дембович, музиканта Израел Аладжем, преди да отиде в Царския симфоничен оркестър, Аладжем – химик, Ешкенази, Барухов, Саранга, за кратко време художника Бенцион Елиезер, Бенадо, инспектора на еврейските училища, Тошкова, Стефанова, Среборва. Чакърова, която почина, очаквайки първата си рожба, Каранов, за кратко време оперния певец Илия Йосифов – баща на композитора Александър Йосифов – в Централното училище с авторитет и уважение се ползваха директора Марко Коен и учителката по български Петкова.

- Ючбунарското училище имаше две сгради – стара и нова. Новата сграда – слънчева и просторна, на два етажа, приземие и голям салон за гимнастика. Тя бе въведена в експлоатация през 1930 година – годината, в която моят випуск влезе в забавачницата. Освен забавачница, в него се помещаваха учебните стаи за първо и второ отделение, както и дирекцията. В приземието бяха жилищата на някои от прислужниците. Скоро след започване на забавачницата един ден в стаята се изсипа един чувал с кесийки с бонбони и лакомства, изпратени ни от фабрика Бераха, по повод сватбата на царя – така че ние бяхме почерпени.

- Старото училище, също на два етажа, гледаше към ул. Брегалница. След 1950 година тук се помещаваше общежитието на учениците от ОРТ, а след това – тубдиспансер. И двете сгради се отопляваха с печки. Зимата, сутрин рано, прислужниците, двамата бай Аврам, Мордо, пренасяха с кофи въглищата от склада, който се намираше на отдалечено място в двора, изкачваха етажите и не винаги с успех запалваха печките в класните стаи. Докато печките не се запалят,

нас не ни пускаха да влезем по стайте. И тогава се пееше песента "Аврам, Аврам аври ла порта ки а ми ентамали" (Аврам, отвори портата, че замръзнах). Почервениям от срам, като си спомням как съборихме на пода една димяща печка по време на урок по рисуване при Султана Суружон – как я ядосахме тогава, как не я разбрахме, а тя беше известна и ценена художничка.

- За учителите ни могат да се разкажат много смешки, като това, че Темкин, в момент на нервна възбуда, извикал на провинилия се ученик "Как абайта лех асфарим" ("Вземи си къщата и отивай при книгите"), но Темкин е бил ерудиран преподавател по дисциплините на иврит. Или пък за учителя Ешкенази – преподавател по математическите дисциплини на класовете. Трябвало да преподава за дробите и се обърнал към един ученик – Жепо Пенчуду (бил от Самоков и за това имал този прякор), чийто баща имал магазин за продажба на плодове и зеленчуци "утре да донесеш ябълка, че ще учим дробите". Донесъл Жепо ябълката. Учителя я разрязвал на две, показвал на учениците какво е половинка и изял втора половинка, разрязал половинката на четвъртинка и изяжда едната четвъртинка и накрая следва "Жепо, утре пак да донесеш". Това се повтори няколко дни и накрая Жепо вместо ябълка, носи картоф и на въпроса защо смени асортимента, Жепо отговори "Свършиха се ябълките" и с това се сложи край на урока за дробите. Имахме учител на име Каранов – казват за него, че някога е преподавал пеене, но на нас ни преподаваше ръчна работа (която сега се нарича трудово обучение) и Гражданско учение. В началото на учебната година учителят ни събра пари за закупуване на ножчета, с които ще обработваме картон. А днеска, а другата седмица, ножчетата все не идват. Всеки петък се пращаше ученик до търговеца и все нямало ножчета. В края на годината все пак ножчетата бяха дошли и раздадени. Вероятно учителят е ползвал парите, вместо да потърси заем. Не съм аз, който ще съди за педагогическите умения на този или друг учител, но посочените "смешки" са резултат на трудното финансово състояние на учителите. С месеци не си получаваха, макар и малки, заплатите, та дори се стигна до учителска стачка, която трая 2-3 дни. И още нещо за учителя Керанов: ще дойде някой ден и ще попита кой има радио. Дигат ръце 4-5 души (все пак годините са 1933 – 36) и тържествено съобщава "Довечера от ... часа ще пея по радиото, да ме слушате." Отначалото на учебната година и малко преди края

Керанов ни разхождаше из България, където щели сме да ходим на пролетната екскурзия. Сладкодумно разказваше. Идваше пролетта, организираха се екскурзии, но Керанов никога не се включваше в тях.

- Да се разкаже за мадам Коен – учителка по френски, е трудно. Добрият писател би могъл роман да напише по този повод. Може би и предметът и е бил подценяван, но и тя беше без педагогически умения. Само една случка. Трябваше да имаме час по гимнастика, но учителят Саранга не дойде и мадам Коен ще го замества. Учениците бяхме по фланелки и гашета и започнахме да се обличаме. За да спечелим време, един се облича, друг се съблича. По едно време мадам изрева "Ако пред мен нямата срам, поне пред Бога се срамувайте" – не бяхме казали още молитвата и един глас се обади "Къде има Господ?" Бях се облякъл и лениво подхвърлях едно ножче в ръце. Мадам ме изгонва и пише забележка в дневника "прави опит да се самоубие в клас". Чиновете бяха за по трима души и аз седях в средата С. М. става да ми стори път да мина, но като добър физкултурник почва да прави някакви подскоци и веднага следва забележката "танцува в клас". Часът преминава в непрекъснати викове и много забележки от споменатия вид. На следващия час учителката по български език – г-жа Тошкова, ни дава домашно – да направим съчинение на свободна тема. Целият клас, без да се уговорим, писа за този злополучен час, но най-добре беше описан часа от нашата съученичка Лили Бераха. Когато на следващия час по български прочетохме съчиненията, вскички се смяхме, а Тошкова вдигна рамене и каза "Какво да ви правя?"

- Стана въпрос за Тошкова. Имахме я за строга, справедлива и добра учителка. Имахме класно по български език. И както е редно, следва указанието "Деца, затворете си учебниците, приберете всичко, което имате отгоре и пишете по темата." .. Започнахме да пишем. По едно време учителката се скарва на Б. С., че преписва от учебника. Той се оправдава, че не той, а седящият до него Мико Папо бил преписвал. Класното продължи, тетрадките са прибрани. Следващият час пак при Тошкова. Първо разобличи Б. С. За това, че той е преписвал, а не Мико Папо. Мико замълча, почервеня, но не каза нито дума, за да отхвърли лъжата, което и от нас, и от учителката бе възприето също като добър урок.

- Една сутрин, отивайки на училище, научаваме, че на балкона срещу училището (Буко ел сузо) синът се самоуби и остави бележка, в която пишеше "Ще те чакам горе на небето" – някаква любовна история. В час по граматика Тошкова даде да направим граматичен разбор на изречението и целия клас избухна в смях.

- Учителят Бен Маир – този твърд и неуморим последовател на Елиезер Бен Йеуда – той преподаваше еврейска литература и граматика. Беше малко нервен и припрян. От граматиката много не ни остана в главата, но от литературата, сега в далечината на времето, виждам, че много неща научихме за еврейските писатели – като Шалом Алейхем, Бялик, Мендели Мохер Сфарим и други. Задължаваше ни да говорим иврит по всяко време. Удари с пръчки по ръцете грозяха този, когото чуе, че не говори иврит или за когото му е донесено същото; Без да обсъждаме педагогическия стил, любовта му към иврита беше вътрешна убеденост. Строго се следеше да говорим иврит и дори и сега, толкоз години от тогава, мнозина от неговите ученици, още ползваме езика. Бен Маир задължаваше всички деца от прогимназията всяка събота да отиваме в Централната синагога за съботната молитва, след и отделно от възрастните. Тя се провеждаше по всички правила, като за възрастни – с четене на Параша и други.

- И още нещо – Бен Маир, заедно с Алтарас хазан, дошъл от Югославия, решават да направят синагогален хор. Но Алтарас почти не знаеше иврит. Невероятно, може би молитвите ги казваше на изуст. Той стана обект на подигравки от нас, всезнайковците. Алтарас идваше в двора на училището и търсеше хористите из двора с въпроса "Ата хор" – "Ти от хора ли си?", но буквалния превод е "Ти дупка ли си?" Репетициите се водели на един развален ивритско-ладино-сръбско наречие, на което Бен Маир много се ядосваше.

- Тук трябва да спомена, че за разлика от много мои връстници, словото ми за Бар Мицва бе написано не от хазан, както бе прието, а на един прекрасен по съдържание и стил български език.

- Пишейки за Бен Маир, не може да не споменем и съпругата му. В основното училище, освен четене и писане по български език, всичко друго – смятане, естествена, география и прочие, учехме на иврит. Но еврейското

училище се считаше за частно и затова в края на основното училище – т.е. в края на 4-то отделение и след 3-ти клас трябваше да се провеждат изпити пред комисия, назначена от просветното министерство. За тази цел последният срок на 4-то отделение с г-жа Бен Маир преговорихме, вече на български език всичко, изучено до тогава и на изпита се представихме както подобава.

- Имаше учителка Басан – наскоро разбрахме, че бе сестра на видния ционистически деятел Ели Басан. Тя бе едра жена с голям бюст и вероятно още мома. Пътувахме с влак за Рилския манастир на традиционната пролетна екскурзия. Като минала през едно от купетата, някой ученик се провикна "Портокали Яфа, имайки предвид бюаста на Басан. Тя го чу, върна се с въпроса ма? ма? (какво, какво?) и му зашлеви един шамар. Но понятието портокали Яфа си остана.

- Стана въпрос за екскурзиите, които всяка пролет се организираха. Когато бяхме в първи клас, екскурзията бе в Пловдив, Стнимака (Асеновград), Бачковски манастир. В Пловдив ни разпределиха по квартири на деца от еврейското училище. Първото нещо, което ми предложиха бе вечеря, но надъхан от това, че пловдивчани готвят различно, отказах под предлог, че съм вечерял и си легнах гладен. Предложиха ми пижама – кой е спал с пижама? На другия ден разхождахме се из Пловдив, отиваме в градската градина, където в езерото имаше лодки под наем и окуражавайки и лъжейки един друг си похарчвахме парите, които родителите ни бяха дали. В Станимака се приютихме да спим в малкия мидраш (синагога). Бе весело, момчетата долу на партера, а момичетата на балкона. Както е тъмно, Чомо (Ш. Шамли) доближава фенерчето към лицето си и заплашва момичетата. Охкане, викове, смях и ...наказания. На другия ден учителите наемат конски каруци до Бачковския манастир. Събират пари за коларите. Ние вдигаме рамене и казваме, че нямаме (нали ги дадохме за лодки) – пак караници.

- Дембович, макар и директор на училището, преподаваше Библия и еврейска история (толдот амену). Преподаваше ги сериозно и с разбиране. Често се отклоняваше от урока, за да спомене някои подробности или интересни моменти. Обичаше много да разказва за Кабала. Обясняваше, че това е дълбоко, пронизано от тайнства, философско учение и завършваше с изрече "Всеки, който е чел кабала-та, полудявал" и веднага следваше въпрос от класа "Господин

учителю, ти прочете ли кабалата?" Имаше едно по-пълно и развито момиче в класа, това бе Б., Дембович много обичаше с молив да бърка под мишницата на Б. И ѝ се караше, че престилката ѝ е скъсана.

За Франка и Софи искам да си спомням някой по-смешен момент и не мога. Две сестри, обичащи и предани на учителската професия. Франка преподаваше български език в отделенията, а пък Софи – българска история на класовете. Не ни се караха, обичаха децата и ако се наложеше някого да се шамари, особено при Софи Данон, то нейните шамари бяха като погалване. Познавахме добре децата. На родителите на един от нас Софи каза, че е писала двойка, защото синът им може да учи, но не иска. Той не вдигал много шум около себе си, но е като тихата вода на реката – дълбока, повличаща.

Както споменахме по-горе, еврейските училища бяха в категорията на частните училища. И трябваше да се явим на матура пред комисия. За моя клас, този трети клас беше кошмарен. Учителят по математика напусна, на негово място дойде г-жа Чакърва. Скоро след това тя се разболя и почина с рожбата в себе си. Настана смут в класа. По математичните дисциплини, малко преди последния срок, дойде да ни преподава г-жа Среброва. При първата класна работа двойките бяха много. Но чудо ли направи тази жена, любовта ѝ ли ни окриляше, в края на срока двойките станаха шестици, а пък на матурата цялата комисия ахна за високия успех. Аналогично бе и по български език и география. Тошкова се разболя и дойде г-жа Стефанова. Учителят по химия и естествени науки Аладжем бе нов и тепърва навлизал в учителското поприще. Около 20 души отидохме на матура с по една или две двойки. Успехът, който бе регистриран на матурата бе много добър 5,20 с 19 отличници. Казват, че това било най-високият успех на прогимназиите в София и че един вестник бил написал за това. Вярно е и това, че 4-5 ученика, поради слаб успех, не бяха допуснати до матура. Да се учи в еврейското училище бе трудно. С изключение на сряда, когато учехме 6 часа непрекъснато, то през другите дни на седмицата се учеше от 8-12 и 14-17.30 часа (след което оставахме в училището за игра и събирания с младежките организации). Съботата бяхме заети с молитва; неделя – ту учехме, ту не учехме, в зависимост от разрешението на властите. Започнахме с 4 паралелки първо отделение с по над 30-35 ученика и завършихме с 1 паралелка 3-ти клас. Много ученици напуснаха – било, за да

отидат в български училища, било, за да започнат работа и да подпомогнат финансово семействата си. Но този своего рода подбор водеше до успех на матурите и до високия успех на малкото ученици, които продължаваха в гимназиите. Въпрос за следване във висши заведения не стоеше. Имаше много лекари, адвокати, учители и други висши кадри евреи, но в Ючбунарското училище за университет не се говореше. Причини за това са много. На първо място финансовата невъзможност на родителите, от друга – психологическата нагласа – за завършилия прогимназия се казваше "скападо ди школа" (със завършено образование), влиянието на ционистическите организации – ние се готвим за халуцим, за строители на новата държава, ще бъдем земеделци и въпросът за какво ни е висше образование, беше естествен. В Ашомер Ацаир помня двама студенти – Бети Коен, който скоро премина към РМС и Нени – Нисим Коен, който почина скоро в кибуц Хазор (вуйчо на Вениз Леви).

Юни 2003

Н. Коен